

Jens Qvortrup

Børns rettigheder og børns vilkår

Anledningen til dette seminar er ikke fejringen af vedtagelsen af FN's Konvention om Barnets Rettigheder; den har først 10-års fødselsdag den 20. november næste år; anledningen er derimod 50-året for Menneskerettigheds-erklæringen, som blev vedtaget i FN den 10. december 1948. Det er derfor passende at begynde med den og spørge, om den også er for børn.

Børn er kun direkte nævnt i en enkelt artikel, nemlig artikel 25(2), som fastslår, at "mødre og børn har krav på særlig omsorg og hjælp. Alle børn skal, hvadenten de er født i eller udenfor ægteskab, have den samme sociale beskyttelse"; desuden er der indirekte henvist til dem nogle få gange. Men den mest interessante og afslørende artikel - set fra børns synsvinkel - er nr. 2, selvom den næppe har med børn at gøre. Den siger følgende i første afsnit:

"Enhver har krav på alle de rettigheder og friheder, som nævnes i denne erklæring, uden forskelsbehandling af nogen art, f.eks. på grund af race, farve, køn, sprog, religion, politisk eller anden anskuelse, national eller social oprindelse, formueforhold, fødsel eller anden samfundsmæssig stilling".

Ordet "enhver" betyder ifølge Erklæringens indledning "alle medlemmer af den menneskelige familie", hvis "iboende værdighed og umistelige rettigheder ... er grundlaget for frihed, retfærdighed og fred i verden".

Nu findes der næppe nogen, som vil bestride, at børn vitterligt *er* medlemmer af den menneskelige familie, og man har derfor i udgangspunktet lov til at gå ud fra, at Menneskerettighedserklæringen, som gælder for *enhver*, også gælder for børn. Når man ikke desto mindre bringes i tvivl, om det nu også er tilfældet, så skyldes det ikke så meget det, som bliver sagt, som det, der ikke bliver sagt, for

der mangler et ord, som man kunne have forventet var der - og dets fravær bliver derfor så meget desto mere iøjnefaldende. Det ord, som ikke er der, er *alder*. Alder nævnes altså ikke i Erklæringen som en grund til, at der ikke må ske forskelsbehandling.

Har man glemt alder? Næppe - det er ikke sandsynligt, at en international gruppe af jurister, politikere og diplomater, som bruger år på at udforme et så vigtigt dokument, blot glemmer et af de almindeligste kendetegn. Der er snarere grund til at tro, at alders-variablen er blevet grundigt diskuteret og bevidst er blevet udeladt på grund af de problemer, den kunne forårsage. Det er sikkert ikke for meget sagt, at en accept af den ville være både forstyrrende og farlig, fordi det ville have været en indrømmelse af, at børn kunne gøre samme rettigheder gældende som voksne, og at deres rettigheder var lige så umistelige¹.

Selvom man således fra teksten næsten logisk kan udlede, at børn ikke hører med til den menneskelige familie i Menneskerettighedserklæringen, er der selvfølgelig ingen, der vil tage dette bogstaveligt; på den anden side er det grund nok til at spørge sig, om børn opfattes som en særlig slags mennesker, sådan som en svensk visesanger så kærligt og børnevenligt gør det, når han synger, at 'børn er et folk og de bor i et fremmed land'. Børn deler i international ret skæbne med andre grupper, som vi under ét kan kalde minoritetsgrupper, og som vi bl.a. kan kende på, at de har fået hver deres helt særlige konvention, som skal tage sig af deres specielle problemer: det gælder fx også kvinder, handicappede, racer m.v., hvorimod vi betegnende nok ikke kender til dokumenter, som fokuserer på mænds interesser. Men børn er alligevel noget helt særligt, for mens kvinder og handicappede også omfattes af Menneskerettighedserklæringen, så gælder dette altså ikke for børn.

Mistanken om, at børn er noget helt særligt i retlig forstand bekræftes også af, at de i national ret typisk har deres helt særlige lovgivning. I Danmark, fx, omfatter myndighedsloven to kategorier af mennesker: dem, der på grund af alder ikke nyder alle en borgers fulde rettigheder, og dem, der er blevet berøvet disse på grund af fx åndssvaghed, narkotika- eller alkoholmisbrug, psykiske lidelser etc. I den svejtsiske borgerlige ret hedder det på tilsvarende måde, at "enhver, som ikke mangler evnen til at handle fornuftigt på grund af alder eller på grund af

¹ Man kunne indvende, at der er en forskel mellem "alder" og fx køn og race, i og med at børn i et livsløbsperspektiv vokser ud af deres barndom, mens køn og race er kendetegn, som man ikke kan slippe af med. Selvom det ganske vist er rigtigt, at børn bliver voksne, så forsvinder barndommen ikke, d.v.s. der bliver ved med at være børn, som på grund af alder ikke er sikret mod diskrimination (se Qvortrup 1995: 14). Efter mit skøn kan en mulig forskelsbehandling af børn ikke retfærdiggøres med henvisning til, at de engang bliver voksne. Desuden står - udover alder - andre af de i artiklen nævnte kriterier for ikke-diskrimination også til at ændre, fx religion og samfundsmæssig stilling.

mental sygdom, åndssvaghed, alkoholisme eller andre lignende årsager, er kompetent indenfor denne lovs rammer" (se Jaffé and Wicky 1996:100).

Mange vil finde det foruroligende og forstyrrende, at børn således retligt sættes i bås med åndssvage og sindslidende, fordi det kun kan tolkes sådan, at børn må antages i almindelighed at have en svækket dømmekraft - ja mere end det: for mens umyndiggjorte personer får deres dømmekraft prøvet individuelt, så er børn retligt set kollektivt berøvet dømmekraft. Hillary Clinton, som engang under navnet Hillary Rodham var en kendt børneretsadvokat, fandt dette så urimeligt, at hun for en del år siden ligefrem foreslog, at "vende antagelsen om inkompetence om og i stedet gå ud fra, at alle individer" (altså også børn) "er kompetente indtil det modsatte er bevist" (citeret af Lasch 1992: 75).

Vurderingen af børn som inkompetente og uforstandige er ikke ny: gamle ordsprog bekræfter dette tvivlsomme omdømme, som når fx den danske 1600-tals præst og sprogmand Peder Syv siger: "Børn, narre og drukne siger sandheden, thi de forstandige vil ikke". Det berømte barn i H. C. Andersens Kejserens Nye Klæder fik også rollen som sandhedssiger, men tværtimod at parre børn med narre og drukne, blev barnet hos H. C. Andersen fremstillet som den eneste forstandige blandt alle naragtige voksne.

Selvom man kan have sympati med H. C. Andersens udlægning, må vi nok indrømme, at det er Peder Syv, der har dannet skole, for ikke alene er det hans talemåde, som i retlig henseende er blevet virkeliggjort, men også i megen psykologisk og pædagogisk tænkning er kompetence og dømmekraft ikke noget, som barnet har, men noget, som det får, når det har lagt barndommen bag sig. At give H. C. Andersens barn rettigheder i overensstemmelse med dets spontane indsigt ville være højst upraktisk og - som hans eventyr viser - medføre en forstyrrelse af den sociale orden og bringe selveste kejseren i stor forlegenhed. Og det er utvivlsomt hensynet til den sociale orden og den administrative hensigtsmæssighed, som får de fleste lovgivere - nationalt som internationalt - til at give børns rettigheder, og dermed børn, en særlig placering.

Uanset hvor kritisk man kan og bør forholde sig til dette, så kan der også argumenteres for, at det ville være helt uansvarligt at gøre børn og voksne lige i forhold til loven. Marx gjorde fx opmærksom på, at lige ret under ulige betingelser er en ulige ret (Marx 1952). At give børn og voksne lige rettigheder i samfund, som utvivlsomt er domineret af talløse voksengrupperes magt og særinteresser, ville være det samme som at udsætte børn for retlige markedsvilkår, hvor som bekendt den stærkeste altid trækker det længste strå. Da der næppe findes samfund, hvor voksne ikke reelt er stærkere end børn, er der altså gode grunde til at regulere retten sådan, at børn kommer til at nyde beskyttelse - ikke blot mod denne voksenverden, men også mod selve idéen om

lige ret. Men selvom man kan blive enige om, at der ikke skal gælde lige ret for børn og voksne, så indebærer dette ikke nødvendigvis, at børn skal have færre rettigheder, men snarere at de skal have andre rettigheder med det formål at modvirke *diskrimination*. Den problematik kender vi meget vel fra andre områder: i socialistiske lande fik arbejdere fortrinsret til universitetsuddannelse; i USA findes love, som begunstiger afro-amerikanere ved stillingsbesættelser, og vi har formentlig alle kendskab til kønskvoteringsordninger. I alle disse tilfælde var formålet at modvirke den sociale, økonomiske eller uddannelsesmæssige forskelsbehandling, disse grupper kollektivt havde erfaret, ved at give dem særlige rettigheder baseret på gruppetilhørsforhold - og altså ikke på individet. Spørgsmålet er, om børn som gruppe på principielt tilsvarende måder har været forfordelt, og om de derfor har krav på foranstaltninger, som vil kunne modvirke forskelsbehandling eller dis-krimination.

Der er ikke tvivl om, at baggrunden for FN-konventionen om barnets rettigheder har været talløse eksempler på risikable og truende livsomstændigheder for børn, hvadenten årsagen har været fattigdom eller svigt i familien eller det har været en ignorering af deres interesser i forhold til voksensamfundets interesser. Den kendsgerning, at 35.000 børn ifølge UNICEF hver dag dør af sygdomme, som med held kunne have været behandlet med helt enkle midler, dokumenterer dette på en tragisk og dramatisk måde. Med Konventionens opdeling af barnets rettigheder i de såkaldt tre P'er (protection, provision og participation) har man erkendt, at børn har behov for både beskyttelse, for at få stillet ressourcer til rådighed, og for at få ret til at deltage i samfundet. Samtidig har erfaringerne vist, at børns rettigheder ikke lader sig begrænse til legale rettigheder; børn har også moralsk krav på respekt og anerkendelse, som ikke så nemt lader sig skrive ind i en lovtekst.

Jeg skal ikke her gå ind på en tolkning af Konventionens bestemmelser - det kan jo overvejes at gøre det til næste år. Jeg vil derimod diskutere lidt mere generelt, hvordan de tre P'er forholder sig til børns virkelighed.

Beskyttelse

Der kan ikke være tvivl om, at beskyttelsesargumentet er vigtigt; i virkeligheden har det i moderne tid været dominerende i al lovgivning vedrørende børn, men det kan forstås på flere måder. For det første ønsker vi ganske enkelt at beskytte børn mod en farlig verden. Dette er den enkleste version og tolkning, der som udgangspunkt har, at børn er sårbare liv, der ikke uden beskyttelse ville have mange chancer i en robust voksenverden, og som simpelthen handler om at forhindre, at børn lider overlast, fysisk eller psykisk. I FN's erklæring om barnets rettigheder fra 1959 var dette perspektiv stort set enerådende

For det andet kan det forstås som en beskyttelse af den ressource, som barndommen repræsenterer. I så fald rettes opmærksomheden mod den samfundsmæssige betydning af at fastholde og videreudvikle de potentialer, som ligger i børn og som hævdes først at komme til fuld udfoldelse, når de er blevet voksne. Dette perspektiv har altid været til stede, men før i tiden mere eksplicit end i dag; i Genève Deklarationen fra 1924 var det således meget tydeligt, mens det mere indirekte fremgår af et af de få børnerellevante steder i FN's Erklæring om Menneskerettighederne fra 1948, hvor det hedder, at "Enhver har ret til undervisning. Undervisningen skal være fri, i det mindste på det elementære trin. Elementær undervisning skal være tvungen. ..." (Artikel 26.1); m.a.o., børn har ret til elementær undervisning, men de er også tvungne til at modtage den. Det er en god bestemmelse for børn, men den vidner også om, hvor uundværlige børn er for opbygningen af human kapital; og det er en bestemmelse, som kræver stor omtanke at gennemføre, fordi målet (at blive en god og succesfuld voksen) nemt kommer til at hellige midlerne til at nå dette mål. Historien har vist os alt for mange eksempler på overgreb mod børn med henvisning til, at det var til deres eget bedste. Interessant nok er denne bestemmelse for øvrigt den eneste artikel i Menneskerettighedserklæringen, som taler om tvang, og man kunne da lidt næsvist spørge, hvilket indhold, der er i en ret, som man er tvunget til at udøve?

For det tredje kan beskyttelsesargumentet vendes helt på hovedet og forstås som en beskyttelse af voksensamfundet mod børn, en beskyttelse af den voksnes sociale orden mod umodne og inkompetente børn, mod uregerlige eller ligefrem farlige børn. Argumentet er vendt på hovedet i den forstand, at det nu bliver den voksnes verden, der forstås som sårbar. Vort mere og mere komplekse samfund med dets ekstremt kostbare udstyr, med dets skrøbelige finansielle balancer, med dets krav om at udnytte hvert eneste minut og hver eneste bid af dets ressourcer med det formål at maksimere produktivitet, effektivitet og akkumulation - et sådant samfund har ikke råd til at lukke børn ind på dets sårbare områder, fordi det ville sætte både den økonomiske virksomhed og den sociale orden på spil.

Det er nemt at se, at vejen er kort fra en ægte *beskyttelse* af børn for deres egen skyld over *kontrol* af dem eller den ressource, de repræsenterer, til deres *udelukkelse* fra voksnes arenaer. I virkeligheden er denne dobbelthed eller ambivalens karakteristisk for det moderne samfunds holdning til børn. På den ene side er børn genstand for en hidtil uset følelsesmæssig omsorg - og det har de været lige siden svenskeren Ellen Key i præcis år 1900 udråbte vort århundrede til at blive barnets - på den anden side har det vist sig, at der knap nok er plads, tid eller råd til dem i samfundet. Dette tema har været taget op gentagne gange, bl.a. af den franske barndomshistoriker Philippe Ariès (1962, 1982) og den amerikanske antropolog Ruth Benedict (1955), som begge gjorde opmærksom på den øgede afstand mellem børn og voksne i det moderne samfund.

Lad mig tage et helt aktuelt eksempel. I Storbritannien har parlamentet just vedtaget den såkaldte Crime and Disorder Act, som blandt andet forlanger, at lokale myndigheder skal kontrollere, at børn under ti år er indendørs, helst hjemme, senest klokken ni om aftenen. En sådan regel om udgangsforbud ("curfew") er allerede almindelig i USA, hvor over 1000 lokaliteter siden 1990 har pålagt børn udgangsforbud om aftenen og natten. 76 byer er gået endnu videre og forlangt udgangsforbud selv i dagtimerne. Disse regler er motiveret af en opfattelse af, at børn bliver uregerlige, måske endda kriminelle, af at være sammen med andre børn og unge på gaden, og der har udviklet sig en politisk retorik, som brændemærker børn som en ukontrollerbar gruppe (se Matthews 1998:5).

Ingen tvivler for så vidt på de gode intentioner bag en sådan lovgivning, som vi vist endnu ikke kender til i praksis i de nordiske lande, men det kan jo komme. Samtidig rejser den en række spørgsmål - både om lovgivernes og andre voksnes forståelse af børn i almindelighed og om børns ret såvel til fri bevægelighed som til at opfatte gaden som også deres gade eller byen som også deres by. En igangværende engelsk undersøgelse viser, at næsten alle børn under 10 år faktisk var hjemme kl. ni, og at børn på gaden i almindelighed ikke udgør noget problem. For mange børn og unge er offentlige områder, som fx gader, vigtige sociale arenaer, som giver dem mulighed for at være sammen med kammerater og for ikke altid at være henvist til forældrene, som oven i købet for en stor dels vedkommende ikke tillod deres egne børn at tage kammerater med sig hjem (se Matthews, *ibid.*).

Reglerne om udgangsforbud er et godt eksempel på den tætte sammenhæng mellem beskyttelse, kontrol og udelukkelse. I bedste fald er der tale forebyggende foranstaltninger for børn, i værste fald en krænkelse af deres ret til at gøre erfaringer på egen hånd og egne præmisser. De illustrerer risikoen for en

forskydning af genstanden for beskyttelsen - fra barnet over dets fremtidige potentialer til samfundsmaskineriet. Selvom hvert af disse hensyn kan være berettiget, så er det vigtigt for en vurdering af barnets rettigheder, at barnet er og bliver i fokus - at dets interesser ikke sammenblandes med andre interesser, fx familiens eller samfundets. Forhåbentlig strider de ikke mod hinanden, men de er ikke nødvendigvis identiske.²

Provision (= at stille ressourcer til rådighed)

Idéhistorisk er de store forløbere for Erklæringen om Menneskerettighederne de tanker, der blev formuleret i forbindelse med den amerikanske revolution i 1776 og den franske revolution i 1789. Siden da har diskussionen om frihed og lighed stået på dagsordenen. For os, som er optaget af børns vilkår i samfundet er det selvsagt en overvejelse værd, om disse - som det her igen hævdes - umistelige værdier også har gyldighed for børn. Som vi just har set i forbindelse med diskussionen om beskyttelse, så er det i høj grad et åbent spørgsmål, om børn kan gøre krav på frihed, ligesom det også blev problematiseret, om lighed for loven var et ubetinget gode for børn. Lad os gå videre med spørgsmålet om lighed, for historisk drejer dette sig ikke blot om det enkelte individs lige rettigheder, men også om den lige fordeling af materielle goder mellem forskellige grupper i samfundet.

I Erklæringen om Menneskerettighederne står der i artikel 25.1 at

"enhver har ret til en sådan levestandard, som er tilstrækkelig til hans og hans families sundhed og velvære, herunder til føde, klæder, bolig og lægehjælp og de nødvendige sociale goder og ret til tryghed i tilfælde

² Man skal være sig for at blive nostalgisk, men da jeg nu er i Norge, kan jeg ikke modstå fristelsen for at fortælle, hvordan byen *Stavanger* ved århundredets begyndelse blev oplevet af en fire-årig amerikaner, Albert Parr, som skriver sådan i sine erindringer: "Ikke som en pligt, men som en fornøjelse, jeg ivrigt søgte, blev jeg ganske ofte betroet den opgave at købe fisk og bringe dem hjem alene: Dette indebar følgende: at gå til stationen 5-10 minutter; at købe billet; at iagttage det kulfyrede lokomotiv; at stige på toget; at køre over broen over et terræn, som skiller små-både havnen (til højre) fra skibshavnen (til venstre), inklusive en lille marine base med torpedo-både; fortsætte gennem en tunnel; stå af toget ved endestationen, undertiden drysse rundt for at se på jernbaneudstyr; gå langs med og sommetider gå ind i fiskerimuseet; gå forbi byparken, hvor militær-orkester spillede ved lunch-tid; gå rundt i det centrale butiks- og næringsdistrikt, eller, alternativt, gå forbi brandstationen med fritgående heste uden seletøj; parat til at gå og fortsætte forbi århundrede gammelt rådhus og andre gamle bygninger; udforskning af fiskemarkedet og fiskeflåden; udvælgelse af fisk; prutte om prisen; køb af fisk og retur til hjemmet". (Ward 1990: 10; Ward kommenterer bl.a., at "havde lille Albert været i moderne børnehave, ville hans lærer have lært fra Piaget, at han umuligt kunne have haft de nødvendige rumlige færdigheder i den alder").

af arbejdsløshed, sygdom, uarbejdsdygtighed, enkestand, alderdom eller andet tab af fortjenstmuligheder under omstændigheder, der ikke er selvforskyldt".

og i paragraf 2 i samme artikel siges det så, at mødre og børn har krav på særlig omsorg og hjælp. Bortset fra, at formuleringerne er lidt gammeldags i og med at 'enhver' uden videre oversættes til 'hans' og 'hans' familie uden at nævne 'hendes', samtidig med at mødre og børn nævnes samlet i næste paragraf, så er det klart, at børn ikke er personer, som direkte kan gøre materielle krav gældende, men at de forventes at få del i deres families, altså deres forældres indkomst. Børn har altså også på dette område en særlig status, og det er der ikke ændret noget ved i Konventionen om Barnets rettigheder.

Mange vil betragte dette som helt naturligt, og de færreste vil være uenige om forældres moralske og eksistentielle ansvar og pligt over for egne børn. Men det er ikke ligegyldigt, hvilke principper der ligger til grund for sikring af børns velstand og velfærd, og hvad angår navnlig børns materielle vilkår lægger det til syvende og sidst op til en diskussion om omfanget af forældrenes ansvar for deres børn i forhold til samfundets ansvar. På nogle vigtige områder, såsom uddannelse og sundhed, gælder det - i al fald i vore nordiske velfærdssamfund - at samfundet har accepteret at betale, hvad det koster - også for børn. Når det gælder disponible indkomster er det derimod forældrene, som har hovedansvaret - og samfundets bidrag er kun indirekte og langt fra at dække omkostningerne.

Umiddelbart har det den konsekvens, at der skabes forskelle, som politikere sjældent er tilstrækkeligt opmærksomme på. For det første forskelle mellem familier med børn og familier uden børn. For det andet forskelle i levevilkår blandt børn selv - nemlig forskelle, som svarer til forskellene mellem deres forældres levestandard, forudsat forældrene deler deres indkomst med deres børn, hvad jeg her går ud fra. Om denne ulighed er rimelig er et moralsk eller et politisk spørgsmål. Nogle politikere udtrykker sig undertiden på den måde, at når forældre får børn, så må de også acceptere i en årrække at have en noget lavere levestandard, ud fra det synspunkt, at kun de selv er ansvarlige for at have sat børn i verden. Det er ganske vist rigtigt, men det følger også af argumentet, at dette så bliver et alment vilkår for børn, eftersom alle børn netop lever sammen med de forældre, som altså måtte acceptere en lavere levestandard på grund af deres letsindighed. Tænker man lidt videre, bliver konsekvensen, for det tredje, at børn alt andet lige har større risiko for at leve under relativt ringere økonomiske vilkår end andre aldersgrupper, og det gælder navnlig når flere og flere vælger kun at få meget få børn, hvorfor flere og flere voksne gennem stadig længere perioder af deres voksentilværelse ikke har nogen forpligtelse til at dele deres indkomster med børn.

I vore velstående velfærdssamfund med lave fødselstal står vi derfor i den situation, at der ikke alene er forskelle i børns levevilkår på grund af forskellene i deres forældres økonomiske forhold, men også at der er forskelle mellem de enkelte generationers økonomiske formåen; i den forstand erfarer børn en dobbelt ulighed - klasseulighed og generationsulighed. Vi kan konstatere, at børn i de nordiske lande klarer sig relativt godt, mens det i en række andre lande står dårligt til. Fx lever hvert tredje barn i Storbritannien under den officielle fattigdomsgrænse; i hele EU-området er det hvert femte barn (se Eurostat 1997), mens det i de nordiske lande er omkring fem procent. Men selv i Norge viser tallene, at børn i de seneste år har oplevet en relativ tilbagegang på det område, mens navnlig ældre mennesker har haft fremgang. En undersøgelse har vist at fra 1979 til 1991 steg andelen fattige under 18 år - fra 4.1 til 5.8 procent, mens andelen fattige ældre i samme periode faldt dramatisk: fra 8.9 til 0.8 procent (Aaberge, Andersen og Wennermo 1996).

Grundene til, at børn tilsyneladende kommer mere og mere i risikozonen i økonomisk forstand, er dels, som nævnt, et fald i fødselstallet, dels vores kulturs næsten hellige forhold til familieideologien, som lægger stærkt vægt på forældreansvar. Dette forældreansvar indebærer på sin side to ting: for det første synes forældrerettigheder at have forrang for børns rettigheder - og konkret i denne sammenhæng har børn ikke selvstændige retskrav på et særligt levestandardniveau; for det andet gør familieideologien det nemt for samfundet at skyde ansvaret for børn fra sig. Og det er da rimeligt at tænke sig, at disse to begrundelser hænger indbyrdes sammen i den forstand, at forældres øgede omkostninger ved at have børn medfører et fald i børnetallet.

Børn har med andre ord ikke selvstændige krav på fordelingsretfærdighed, og der er grund til at frygte, at vore samfunds fortsatte march mod ældresamfundet vil gøre det stadig vanskeligere at sikre, at de faktisk får en del af kagen, som svarer til deres antal.

Når jeg nævner samfundets ansvar skyldes det som nævnt ikke, at jeg vil drage forældres ansvar i tvivl. Samfundet har ikke desto mindre et ansvar for at skabe rammebetingelser for børns trivsel. Hertil hører helt åbenbart at forlene børn med rettigheder. Og selvom man ikke ønsker direkte at give børn økonomiske rettigheder, findes der andre muligheder for samfundet. Således har Europarådet for et par år siden anbefalet medlemslandene at sørge for at holde børn udenfor, når der foretages nedskæringer i de offentlige budgetter (European Council 1996). I Tyskland har en rapport til regeringen for fire år siden anbefalet, at man direkte vurderer hvilke bidrag børnefamilien yder til samfundets økonomi og udvikling; man ønsker hermed at give til kende, at ressourcer ikke blot går fra samfundet til familierne, men også den modsatte vej. Man når endda til den konklusion, at de offentlige kasser kun bidrager med cirka 10 procent af alle

omkostningerne ved at opfostre børn, og man mere end antyder, at børn og deres forældre i virkeligheden har et berettiget krav på modydelser - ikke mindst med tanke på den betydning opfostring af børn har for hele samfundsøkonomien (se Bundesministerium ..., 1994). Tanken er interessant - og ikke ganske ufarlig, for man risikerer, at forældre i fremtiden ikke nøjes med at stille krav på grund af behov, men også på grund ydelser. Og hvis forældre kan stille krav med henvisning til, at de har bidraget til skabelsen af human kapital, kan børn det så ikke også? Det skal jeg tage op lidt senere.

Det er vigtigt at føje til, at disse udviklinger - mod manglende frihed og manglende lighed - har ingen hverken planlagt eller ønsket. Som oftest er de opstået på grund af, at økonomiske, teknologiske og sociale strukturer ikke skænker børn og barndom synderlig opmærksomhed; der findes, som det er blevet sagt, tendenser til en strukturel ligestilling over for børn. Hvis det forholder sig sådan, er der al mulig grund til, at opmærksomheden skærpes overfor politiske og økonomiske beslutninger - i både offentligt og privat regi - som i og for sig kan se fornuftige ud, men som ikke har taget børns vilkår med i beregningerne. Det drejer sig med andre ord ikke alene om konkrete retsgarantier for børn, men også om deres ret til og krav på at være synlige i den økonomiske og politiske proces.

Deltagelse

Det sidste punkt, jeg skal tage op her, før jeg afslutter, skal handle om børns ret til deltagelse. Bortset fra børns ret og pligt til at modtage undervisning, er det et punkt, som Erklæringen om Menneskerettighederne slet ikke interesserer sig for; til gengæld behandles det i en række artikler i Konventionen om barnets rettigheder. De drejer sig om "ret til at give udtryk for sin mening", "ytrings- og oplysningsfrihed", "tanke-, samvittigheds- og religionsfrihed" og "organisationsfrihed".

Af mange betragtes disse artikler - nr. 12-15 - som de mest bemærkelsesværdige i Konventionen og som udtryk for nytænkning i overensstemmelse med nye holdninger til børn. Jeg tror, det er rigtigt vurderet, og der er ingen tvivl om, at de har en betydelig signalværdi til omverdenen om at tage børn alvorligt, hvilket ikke skal underkendes. På den anden side er der grund til at være opmærksomme på, at der fortsat er lang vej, før vi kan tale om deltagelse i samfundslivet på lige fod med voksne. Der er for eksempel slet ikke tale om politiske rettigheder, fx i form af den for voksne selvfulgelige stemmeret, ligesom de ny rettigheder ikke truer de begrænsninger i børns deltagelsesmuligheder, som er nedfældede i de enkelte landes myndighedslove. På godt og ondt, kan man tilføje, for det kan gå

begge veje. Fx må den kriminelle lavalder anses for en positiv beskyttelse mod børns deltagelse i fængselssamfundet.

Men hvad betyder egentlig ret til deltagelse? Der er en vis ironi i den kendsgerning, at Ariès - den franske barndomshistoriker, som jeg nævnede tidligere - hævdede, at barndommen blev opfundet i takt med, at børn hørte op med at være deltagere på lige fod med voksne, sådan som det var tilfældet i gamle dage, da børn i stort omfang var deltagere i arbejdslivet og det sociale liv i øvrigt³. Han mente, at skolegangens indførelse var vendepunktet, for det var fra da af, siger han, at

"barnet ophørte med at være blandt de voksne og ikke længere lærte livet at kende i direkte kontakt med dem ... de blev skilt fra dem og holdt afsondret i en slags karantæne ... som var skolen ... Nu begynder en lang indespærringsproces af børnene (...) som ikke er stoppet endnu i vore dage, og som kaldes skolarisering" (Ariès 1982: 7-8).

Ariès var pessimist, ja han kaldte sig selv for "en reaktionær". Et langt stykke ad vejen har han ret, men spørgsmålet er, om det behøver at være sådan. Det er jo rigtigt, at børn i en vis forstand bliver indespærrede, eller som Erklæringen om Menneskerettigheder siger det: elementær undervisning skal være tvungen. Men det egentlige problem er måske, at vi ikke ønsker at tolke børns skoleaktiviteter som deltagelse, endsiige nyttig deltagelse i samfundslivet; tværtimod forstås det i vores kultur alene som en forberedelse til deltagelse, og da er vejen jo banet for Ariès' negative beskrivelse af det, som en karantæne. I virkeligheden er det arbejde, som børn udfører gennem mange år i skolen en for samfundet uundværlig og nyttig aktivitet - ja hvis børn ikke gjorde det, som de faktisk gør i skolen, så ville vort samfund ikke kunne fungere efter blot få årtier. Men vi mangler i vort samfund tegn og symboler, som overfor børn kan vise dem, at vi påskønner den aktivitet, som de udfører. Børn nyder ganske enkelt ikke retten til respekt for og anerkendelse af dette skolearbejde, hvis form og indhold er uadskilleligt knyttet til det moderne samfunds arbejdsdeling og derfor må anses for at være nyttigt for dette samfund, og ikke blot en gave til børnene.

Man kan diskutere, hvilke signaler, vi skal sende til børn som tegn på anerkendelse, men det kan næppe virke overbevisende på dem, at de først vil høste denne anerkendelse, når engang de bliver voksne. Dette argument, som ofte bruges, er i virkeligheden blot endnu et eksempel på, at vi anlægger en

³ Det er vigtigt at være opmærksom på, at Ariès selvfølgelig aldrig påstod, at børn ikke fandtes og derfor måtte opfindes; det var 'barndommen' som en social konstruktion, der var historisk ny, fordi der i de ny tider opstod nye forhold mellem børn og voksne og mellem "barndom" og "voksenom".

ressource-betragtning på børn - at de må vente til de bliver voksne, for først da begynder det virkelige liv, det egentlige liv.

At give børn ytrings- og tankefrihed, som Konventionen gør det, er godt og vigtigt, men den elementære ret til at føle sig nyttig, som bidragydende, mangler helt i alle de retserklæringer og lovbøger, som jeg kender til. Som jeg sagde før, så opfordres nu den tyske regering til at tage *forældres indsats* for opfostring af børn i betragtning med henblik på at udligne forskelle mellem familier med og uden børn. Måske det er på tide også at plante den idé hos voksne - både politikere og godtfolk - at selv *børn yder* deres bidrag til samfundet; det gør de sikkert på mange måder, men det burde næsten ikke være til at overse, at deres skolearbejde repræsenterer et vigtigt bidrag til skabelsen af den human kapital, som økonomer kalder det, som er så afgørende for samfundets overlevelse. Hvis den idé slår rod vil det på langt sigt kunne have flere positive konsekvenser: for det første at give børn oplevelsen af at være nyttige borgere; for det andet at øge børnefamiliernes velstand og dermed mindske risikoen for fattigdom hos børn ved at begrunde en del af samfundets overførsler til børnefamilien med henvisningen til børns nytteværdi; for det tredje - og på langt sigt - at forbedre ældres levevilkår ved at sikre, at der bliver flere om både at finansiere og at yde den nødvendige omsorg. Men det forudsætter selvfølgelig, at vi tror på, at forældre får lyst til flere børn, hvis de får bedre tid og råd.

Hvorvidt disse konsekvenser faktisk vil følge, kan ingen vide med sikkerhed, for vi har ikke prøvet dem af; vi har ganske enkelt ikke erfaringer med at lade samfundsmæssige rettigheder følge samfundsmæssige pligter på en af børns allervigtigste arenaer, nemlig skolen. Omfang og former for modydelse til børn kan diskuteres - og vil i givet fald blive diskuteret endeløst - det kan man være sikre på. Men i al fald burde man kunne enes om at finde metoder til, at vi voksne giver børn oplevelsen af at være nyttige personer - ikke blot engang ude i fremtiden, men allerede mens de er børn. Hvad man end måtte mene om forskelle på voksne og børn, er jeg sikker på, at det er eksistentielt vigtigt for både børn og voksne at være og opleve sig som en del af et ydende og nydende fællesskab. Heri ligger den fundamentale betydning af deltagelse, som derfor ikke i første række drejer sig om en lige ret, men i måske endnu højere grad om i praksis at vise børn lige værdighed og respekt.

Afslutning

Som det er fremgået, så har jeg ikke som juridisk ekspert udtalt mig om børns rettigheder, men derimod problematiseret nogle forhold mellem rettigheder og almen velstand og velfærd. Jeg tror, de fleste vil kunne enes om, at børn - lige så lidt som andre grupper - må forskelsbehandles, at der ikke må diskrimineres

imod dem. Og det er i den sammenhæng vigtigt at være opmærksomme på, at kravet om lighed for loven mellem børn og voksne næppe vil kunne forhindre diskrimination, tværtimod. Hvis vi ønsker at forhindre forskelsbehandling mellem børn og voksne på så vigtige områder som beskyttelse og tryghed, materiel ligestilling samt deltagelse i samfundet, så er vi nødt til at tage hensyn til den kendsgerning, at der er forskelle på voksne og børn på samme måde som der er forskelle på kvinder og mænd, på unge og gamle. Lovværket må være indrettet sådan, at disse forskelle ikke står i vejen for en social og kulturel ligestilling; besynderligt nok kræver en forhindring af diskrimination derfor ulige ret - og det er da også grunden til, at det ikke er nok med en Menneskerettighedserklæring slet og ret, men at der fx i FN-systemet også findes en slags tillægsgodkendelse om grupper - herunder børn - som ville blive diskriminerede under den lige rets vilkår.

Men heller ikke juraen er tilstrækkelig; jeg har derfor også brugt mere vage udtryk som børns ret til anerkendelse, ret til respekt, ret til fri bevægelighed, ret til at gøre egne erfaringer, ret til at være synlige og ret til at være nyttige. De hører ikke til den kategori, som jurister kalder positive rettigheder, og som børn i det hele taget ikke har mange af, men minder mere om såkaldte naturlige rettigheder. De er bl.a. karakteristiske ved, at de ikke umiddelbart koster mange penge at sætte i værk - til gengæld støder de ofte an mod indgroede ideologiske forestillinger om børns kompetencer og kapaciteter, hvilket måske gør det så meget desto vanskeligere at gennemføre dem.

Det handler i en vis forstand om, at voksne må tage deres holdninger til børn op til revision, men det er vigtigt at føje til, at holdningsændringer næppe kommer ud af den blå luft eller falder ned fra himlen; de må nødvendigvis rodfæstes i samfundets og børnenes virkelighed - og til den ende vil en fortsat styrkelse af barndomsforskningen være helt uomgængelig. Denne forskning har allerede gjort en del for at dokumentere børns kompetencer, ligesom den har insisteret på, at børn ikke blot er kommende, men højst nuværende medlemmer af samfundet. Men der er fortsat lang vej, før mange af disse spørgsmål bliver taget alvorligt i politik og offentlig opinion; men kunne vi blot komme så vidt, ville meget være nået.

Tag nu fx retten til at være nyttig. Vil den ret kunne diskuteres fordomsfrit blandt voksne? Jeg kunne forestille mig, at mange ville mene, at det overhovedet ikke er en ret, børn bør have - tværtimod, børn skal have ret til at være børn, de skal have ret til en barndom. Men hvad betyder det - retten til en barndom? Og strider det mod retten til at være eller føle sig nyttig?

Jeg lader spørgsmålene hænge i luften. Måske kunne nogen lave et forskningsprojekt ud af dem.

Litteratur

- Ariès, Philippe. 1962. *Centuries of Childhood. A Social History of Family Life*. New York: Vintage Books.
- Ariès, Philippe. 1982. *Barndommens historie*. (Forkortet udgave på dansk med forfatterens forord til den ny franske udgave fra 1973). København: NNF Arnold Busck.
- Benedict, Ruth. 1955 [1938]. Continuities and Discontinuities in Cultural Conditioning. I: Margaret Mead and Margaret Wolfenstein, red. *Childhood in Contemporary Cultures*:21-30. Chicago: University of Chicago Press.
- Bundesministerium für Familie und Senioren. 1994. *Familie und Familienpolitik im geinten Deutschland - Zukunft des Humanvermögens. Fünfter Familienbericht*. Bonn.
- Council of Europe, Parliamentary Assembly. 1996. *Recommendation 1286 (1996) on a European strategy for children*. 24 January 1996, 4th Sitting.
- Eurostat. 1997. *Key Figures - Bulletin of economic trends in Europe and summaries*. 8-9/97.
- Jaffé, Philip D. & Hélène Rey Wicky. 1996. Competence? Now Really! I: Eugeen Verhellen, red. *Understanding Children's Rights. Collected papers presented at the first International and Interdisciplinary Course on Children's Rights*:99-108. Ghent: University of Ghent.
- Key, Ellen. 1900. *Barnets århundrade*. Stockholm: Albert Bonniers.
- Lasch, Christopher. 1992. Hillary Clinton, Child Saver. I: *Harpers Magazine*, October:74-82.
- Marx, Karl. 1952 [1875]. Randbemærkninger til det tyske arbejderpartis program. I: Karl Marx og Friedrich Engels: *Udvalgte Skriffter i to Bind*:11-30 (bind 2). København: Forlaget Tiden.
- Matthews, Hugh. 1998. The right to be outdoors. I: *Family Policy Bulletin*:5, Summer 1998.
- Qvortrup, Jens. 1995. Childhood in Europe: a New Field of Social Research. I: Lynne Chisholm m.fl. red. *Growing Up in Europe. Contemporary Horizons in Childhood and Youth Studies*:7-19. Berlin - New York: Walter de Gruyter.
- Ward, Colin. 1990 [1978]. *The Child in the City*. London: Bedford Square Press.
- Aaberge, Rolf, Arne Andersen og Tom Wennermo. 1996. Omfang, nivå og fordeling av lavinntekter i Norge 1979-1993. I: Annika Puide, red. *Den nordiska fattigdomens utveckling och struktur*:105-141. TemaNord 1996:583. København: Nordisk Ministerråd.